

PARAFRAZLASH VA QISQARTIRIB YOZISH KO'NIKMALARINI O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Raxmatullayeva Gulsevar Bekzod qizi

dunyoraxmatullayeva70@gmail.com

Sobirova Feruza Islomjon qizi

f.sobirova@uzswlu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada parafrazlash va qisqartirib yozish ko'nikmalarini o'rgatishning samarali usullari tahlil qilinadi. Mazkur ko'nikmalar akademik yozuv, matnni tushunish va mustaqil fikrlash jarayonining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Parafrazlash bu matn mazmunini o'zgartirmagan holda uni boshqa so'z va grammatik tuzilmalar bilan qayta ifodalash jarayonini o'z ichiga olsa, qisqartirib yozish esa matnning asosiy g'oyalari ajratib, uni ixcham shaklda bayon qilishdan iboratdir. Bu maqolada yuqorida aytilgan ikki ko'nikmani o'rgatishdagi asosiy muammolar, o'quvchilarning keng uchraydigan xatolari va o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar yoritiladi. Tadqiqot natijalari parafrazlash va qisqartirib yozish ko'nikmalarini shakllantirish o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish, ko'chirmachilikning oldini olish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va akademik kompetensiyalarni mustahkamlashga xizmat qilishini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: parafrazlash, qisqartirib yozish, summarizing, akademik yozuv, ko'chirmachilikning oldini olish, tanqidiy fikrlash, o'qish savodxonligi, til o'rgatish metodikasi, matn tahlili, pedagogik strategiyalar.

Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning matnni chuqur anglash, o'zgartirib qayta ifodalash va asosiy g'oyalarni aniqlay olish qobiliyatlari katta ahamiyat kasb etadi. Parafrazlash va qisqartirib yozish ko'nikmalari akademik yozuvning asosiy unsurlaridan bo'lib, ular talabalarning matn bilan ishlash malakasini, mustaqil fikrlashini va ilmiy nutq madaniyatini rivojlantiradi. Bu ko'nikmalarni muntazam

o'rgatish o'quvchilarda ko'chirmachilikka yo'l qo'ymaslik, matnning mohiyatini anglash va uni qayta tashkil etish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Parafrazlash ko'nikmasining mohiyati va ahamiyati

Parafrazlash – bu matn mazmunini o'zgartirmagan holda uni boshqa so'zlar, grammatik tuzilmalar yoki sintaktik qoliplar yordamida qayta ifodalash jarayonidir.

Parafrazlashning asosiy afzalliklari:

1. matnni chuqur tushunishga yordam beradi;
2. talabaning lug'at boyligini kengaytiradi;
3. grammatik tuzilmalar bilan ishlash malakasini rivojlantiradi;
4. ko'chirmachilikning oldini oladi;
5. tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini yaxshilaydi.

Ko'p uchraydigan muammolar:

1. matnni faqat sinonimlar bilan almashtirishga urinish;
2. grammatik tuzilmani o'zgartirmaslik;
3. mazmunni noto'g'ri talqin qilish;
4. matnning ma'no yaxlitligini buzish.

Parafrazlashni o'rgatishning samarali metodlari

1. Sinonimlardan to'g'ri foydalanishni o'rgatish - o'quvchilarga sinonimlar ma'no nozikliklariga ega ekanini tushuntirish.
2. Gap tuzilmasini o'zgartirish mashqlari - sodda gapni murakkab gapga, murakkab gapni esa sodda gapga aylantirish.
3. Aktiv va passiv shakllar o'rtasida bog'lanish - matn mazmunini yo'qotmagan holda sintaktik o'zgarishlar qilish.
4. Chunking texnikasi - matnni bo'laklarga ajratib, har bir bo'lakni alohida qayta ifodalash.
5. Model orqali o'rgatish - o'qituvchi namunaviy parafrazlashni ko'rsatadi, so'ng o'quvchilar mustaqil bajaradi.

Qisqartirib yozish (summarizing)ning oʻrni va ahamiyati

Summarizing - matndan ortiqcha maʼlumotlarni chiqarib tashlagan holda, faqat asosiy gʻoya va dalillarni ixcham koʻrinishda bayon qilish koʻnikmasidir. Bu jarayonda oʻquvchi matn mazmunini tahlil qiladi, asosiy maʼlumotni tanlaydi va uni qisqa shaklga keltiradi.

Summarizingning afzalliklari:

- murakkab matnlarni tushunishni osonlashtiradi;
- mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi;
- fakt va detallarning farqini aniqlashga oʻrgatadi;
- oʻqish savodxonligini oshiradi;
- ilmiy maʼlumotlarni tartibga solishga yordam beradi.

Uchraydigan qiyinchiliklar:

- asosiy gʻoyani ajratishda qiynalish;
- matndan toʻgʻridan-toʻgʻri koʻchirish;
- ortiqcha tafsilotlarni qoldirish;
- juda uzun yoki juda qisqa xulosa yozish.

Summarizingni oʻrgatishning samarali usullari

1. Asosiy gʻoyani aniqlash - oʻquvchilar asosiy gʻoyani topish boʻyicha mashqlar bajaradilar.
2. 5W1H texnikasi: *Kim? Nima? Qachon? Qayerda? Nima uchun? Qanday?*
3. Grafik organayzerlardan foydalanish - klaster, jadval, xarita, diagramma.
4. Bir gaplik xulosa (One-sentence summary) - butun matnni bitta gapda ifodalash.
5. Bosqichma-bosqich oʻrgatish - avval oʻqituvchi bilan birga, soʻng mustaqil tarzda mashqlar bajarish.

Har ikkala ko'nikma matn bilan ishlashning ajralmas bo'lagi hisoblanadi. Ularni birgalikda o'rgatish:

- o'quvchilarning akademik yozuv malakasini yaxshilaydi;
- ma'lumotlarni qayta ishlash qobiliyatini kuchaytiradi;
- ilmiy nutq madaniyatini shakllantiradi;
- o'qish va tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'qituvchi muntazam ravishda tahlil, muhokama va amaliy mashqlar orqali o'quvchilarga fikrni ixcham, aniq va mustaqil ifodalashni o'rgatadi.

Parafrazlash va summarizing ko'nikmalari talabalarning akademik savodxonligini oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va matnni chuqur anglashida muhim o'rin tutadi. Ushbu ko'nikmalarni o'rgatish jarayoni tizimli yondashuv, amaliy mashqlar va o'qituvchining muntazam yo'naltiruvini talab etadi. Ushbu maqolada keltirilgan metodlar o'quvchilarning matn bilan ishlash malakasini rivojlantirishga, ilmiy nutq madaniyatini shakllantirishga va akademik o'quv jarayonida kochirmachilikning oldini olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. Longman, 2007.

Nation, I. S. P. & Macalister, J. Language Curriculum Design. Routledge, 2010.

Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson Education, 2014.

Nunan, D. Practical English Language Teaching. McGraw-Hill, 2003.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Chet tillarini o'qitish metodikasi bo'yicha tavsiyalar, Toshkent, 2021.

Williams, J. M. Style: Lessons in Clarity and Grace. Pearson, 2010.